

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IORGA, NICOLAE,

Mari comandanți de oști/ Nicolae Iorga. – București: Paul

Editions, 2020

ISBN: 978-606-8963-82-2

Iorga, Liliana (îngrij. ediție)

133.6

Redactare: *Mibaela Enache*

Tehnoredactare: *Nicoleta Petcu*

Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Șos. Ștefan cel Mare nr. 15, Sector 2, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,

vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Nicolae Iorga

MARI COMANDANȚI DE OȘTI

**Lecții ținute la școala de
război în 1937**

Ediție îngrijită de Liliana Iorga

Paul Editions

Anul trecut am prezentat istoria universală pe linia unor anumite idei generale.

Anul acesta voiam să fac altceva, și anunțasem pe directorul nostru și mă țin de ceea ce am anunțat, cu o foarte mică modificare, adică introduc pe lângă materialul pe care aveam intenția să-l prezint și în care o să întâlniți deosebite capitole de istorie universală, pe lângă aceasta introduc și o linie generală, care va trece prin toate aceste capitole. O să vă arăt astfel care era la început titlul acestui curs, după aceea o să arăt care este linia generală și îndată după aceasta voi căuta chiar în prima lecție să ating subiectul.

Iată ce făgăduisem eu: să aleg un număr de biografii de oameni reprezentativi în purtarea războaielor și fiecare dintre ei să reprezinte spiritul unei epoci, și în fiecare din aceste epoci caracterul deosebitor se adună în jurul unei personalități, a cărei biografie evident că n-o s-o fac sub alte laturi, n-am să merg în domeniul tehnicii, în care n-am nicio competență, dar o să fie partea militară în legătură cu istoria, pe care un istoric o poate cunoaște și are dreptul de a o înfățișa.

Chiar de la început, când a fost să aleg cele dintâi biografii m-am lovit de o greutate și greutatea aceasta mi s-a învederat îndată ce am recurs la izvoarele însăși.

Pentru lectura d-voastră nu vă pot recomanda îndeajuns citirea izvoarelor. Pentru a cunoaște o epocă este bine să aveți contact cu omul din vremea aceea, sau cu omul cel mai apropiat de acea epocă, omul care are mai mult sau mai puțin ideile și sentimentele de atunci, care a cunoscut care

erau popoarele, cu aplecările lor și oamenii care au jucat un rol însemnat.

Și atunci mi-am zis eu: trebuie să am un punct de plecare de la un izvor care, chiar dacă este mai târziu, a întrebuițat izvoare contemporane și atunci am luat reeditarea în secolul al XIX-lea a vestitei traduceri a «Vieților Paralele» a lui Plutarh din Megalopolis. Ca aparență biografiile acestora nu spun mare lucru, dar unele dintre ele pornesc de la izvoarele contemporane, de exemplu pentru Silla sau Sulla, memoriile lui se găsesc în cea mai mare parte întrebuițate în capitolul respectiv din Plutarh.

Am văzut însă foarte repede un lucru. Căutând două capitole, capitolele privitoare la Pelopida și Epaminonda – cei doi luptători tebani – bătălia de la Leuctra și Mantinea, și înainte de acestea încă două bătălii, numai ale lui Pelopida, m-am găsit înaintea unei biografii în care se vorbește de studiile literare ale lui Epaminonda, despre familia lui Pelopida, despre felul cum s-a organizat o conspirație, despre felul cum s-a dat o lovitură, de o stratagemă întrebuițată de unul dintre ei. De aici a rezultat un lucru. Când m-am gândit la ceea ce este mult înainte de începutul secolului al IV-lea – este epoca în care anii se coboară, încât Alexandru cel Mare vine după această epocă – și m-am uitat la felul acesta de prezentare al biografiilor, mi-am dat seama de un lucru, anume de lucrul acela că în căutarea militarului nu-l găsești. Nici vorbă nu este de o discuție tehnică despre cum se pot face astăzi, în ce privește, de exemplu, campaniile lui Napoleon I; lipsesc orice fel de lămuriri, încât nu trebuie să vă lăsați înșelați de ceea ce au scris istoricii militari cu privire la războaiele antichității.

Nu avem raportul imediat – lucru care se întâlnește astăzi așa de des – nu există arhive. Arhivele aparțin unei epoci foarte târzii și arhivele acestea au fost foarte multă vreme politice; arhive militare nu există nici pentru războaiele din Evul Mediu, nici pentru o parte din războaiele din timpurile

moderne. Dar chiar dacă le-am avea, așa cum se vedește trecutul militar al omenirii, se vede că noi nu avem de-a face cu războinici de profesie, nici cu războinici din timpurile noastre, care au o funcție socială bine stabilită, care au trecut prin anumite școli, au izbutit în anumite examene, au fost înaintați din grad în grad, până la o anumită vârstă rămân în cadrele armatei, care-și creează și un fel de fizionomie particulară, cum exista în Germania înainte de război, un tip al ofițerului care căuta un fel de a vorbi, deosebit de felul de a vorbi obișnuit. De așa ceva nu poate fi vorba; nu sunt oameni specializați, pregătiți, nu sunt oameni ai războiului, ci sunt oameni care într-un anumit moment ajung să conducă o luptă, sau să facă un război și care a doua zi după aceasta se întorc în ceea ce numim noi viață civilă și care pe vremea aceea nu se putea numi viață civilă, ci viață omenească în totalitatea ei.

Omul putea fi luat pentru un război sau pentru alt război și trebuia să aibă o pregătire pentru orice fel de împrejurare, ceea ce poate să fie uneori rău, dar foarte deseori poate să fie foarte bine. A stăpâni conștiința sufletească a unei societăți, și prin urmare și conștiința oamenilor care vin din această societate ca soldați, este un foarte mare avantaj, pe când atunci când consideră cineva soldatul ca un om care este născut pentru a fi de la vârsta cutare până la vârsta cutare în cadrele armatei, se poate întâmpla să-l trateze ca o cantitate abstractă și îndată ce o armată este considerată ca o adunătură de cantități abstracte, o pierzi din mână sub alt raport decât raportul mecanic.

Și atunci mi-am zis: biografiile le voi prezenta, deci în așa fel încât să se vadă cum se formează spiritul militar și apoi categoria militară și, după ce se formează categoria militară, în ce fel categoria aceasta a putut fi formată prin pregătirea militară.

Acum se vede foarte limpede ceea ce urmăresc, și odată spuse lucrurile acestea, putem intra într-o epocă foarte în-

depărtată, foarte rău înțeleasă, dar de cea mai mare însemnătate, fără de care desigur că multe lucruri care se văd mai târziu ar fi, sau neobservate, sau li s-ar da o interpretare deosebită. Astfel a fost o stare de război în antichitatea mediteraneană, care-i cuprinde pe greci, pe romani și pe barbarii din jurul grecilor și romanilor, dar pe lângă antichitatea aceasta mediteraneană, mai apropiată de noi sub toate raporturile și din care venim în cea mai mare parte și din barbarii alipiți pe lângă această antichitate mediteraneană, care cugetă ca noi, simte ca noi și înțelege rosturile ca noi, a fost și o altă lume, care a trăit foarte multă vreme în stare de război.

Eu nu știu dacă în manualele de istorie militară îndrăznește cineva să prezinte lucruri oarecum precizate cu privire la cealaltă antichitate, pentru că aceste lucruri nu se pot preciza. Ar fi o cutezanță foarte mare dacă ar încerca cineva să le înfățișeze; ceea ce se poate înfățișa este cunoștința locurilor de război, cunoștința provinciilor a căror stăpânire a fost urmărită, anumite rezultate și interese regale, care, acestea, răsar prin anumite inscripții, anumite proclamații de victorie, care, toate acestea, sunt de același fel, numai numele se schimbă. Acestea nu povestesc, n-au simțul istoric, o bătălie este ca alta, numai atât că se schimbă numele luptătorilor și data; nu există nicio puțință de a trece dincolo de această uniformitate de ton.

Nicio bătălie din antichitatea Orientalilor, a oamenilor din Haldeea, din Asiria, din Persia, din Egipt, nicio astfel de bătălie nu poate fi povestită. Pare foarte curios, dar cu toate acestea este adevărul cel mai desăvârșit; eu am scris de mai multe ori istoria universală și totdeauna am căutat să revin la izvoare și impresia mea a fost aceeași.

De aceea, o bucată de vreme, nu vă pot scoate un om și să spun: iată un om caracteristic, într-o localitate caracteristică, pe un câmp de bătălie ce poate fi caracterizat. Acestea nu le putem fixa. Nu putem spune că s-a dat o bătălie pe un

câmp de bătălie caracterizat și că s-a câștigat în cutare împrejurare, care se poate caracteriza, o victorie.

Ne pare foarte rău că este așa, dar este așa, de ce? Vă explic întâi aceasta și pe urmă trecem la greci. Noi trăim într-o epocă în care toată lumea vorbește de pace: se simte obligat oricine în vremea noastră să vorbească de pace, ca și cum ar ține într-adevăr la pace. Asta este concepția noastră și sunt atâtea elemente economice de salvat, sunt atâtea îngrijiri ale unei civilizații, care cu mijloacele de luptă actuale, dacă războiul se petrece într-o anumită arie, aria aceasta riscă să fie distrusă în mare parte sub raportul operelor civilizației, căci, natural, luptătorii urmăresc biruința și nu pot ține seama de ceea ce va fi distrus.

Dar mai este un alt motiv pentru care se vorbește de pace: pentru că fiecareia îi este frică de celălalt; dacă s-ar întâmpla să fie cineva mai deschis pentru invazie, evident că toată lumea s-ar arunca asupra lui. Dar odinioară se întâmpla contrariul. Lumea trăia în ideea că pacea este un lucru întâmplător, nedorit, neutil, care nu corespunde cu sensul societății, lumea trăia în conștiința necesității absolute și continue a războiului. Oamenii trebuie să se bată, acesta era principiul.

Oamenii între ei se pot înțelege, pentru că în orice epocă există interese comune și înfrângerea învață pe mulți, cum victoria înnebunește pe mulți, însă când nu este vorba de oameni, ci de zei, atunci este altfel. Zeii aceștia sunt mult mai cruzi decât oamenii: ei se bat până la distrugere; unii zei nu permit alți zei străini, o mitologie nu se poate așeza lângă altă mitologie – ori una, ori alta.

În antichitatea orientală oamenii trăiau în convingerea că există într-adevăr numai zei, că oamenii sunt mânați, sfătuiți, îndemnați, pedepsiți neconținut de către zei. De aici credința a rămas și în felul nostru de a ne exprima astăzi; de exemplu, când i se zice cuiva: «bată-l Dumnezeu», vedeți ce funcție i se atribuie lui Dumnezeu, sau «Dumnezeu

nu bate cu ciomagul»: aceasta este o concesie, este o idee creștină care rectifică ideea cea veche. Luați Biblia, Vechiul Testament și vedeți ce lucruri înfricoșătoare sunt acolo: este Iahve, Iehova, care este stăpânul poporului lui Israel, ține numai la acesta, iar toate popoarele celelalte sunt date în seama poporului lui Israel și acesta poate face orice cu ele. Însă între evrei sunt foarte puțini care să-și închipuie că au totdeauna pe Dumnezeu la îndemână și că Dumnezeu, urmașul lui Iehova de odinioară, n-are ochi pentru altfel de oameni.

Dar nu putea fi vorba de război nici de la o națiune la altă națiune, pentru că nu exista concepția națiunii; fiecare națiune se considera ca singura națiune, de unde iar la evrei concepția aceasta care se întâlnește până acum în cărțile, lor sfinte, că ei sunt meniți să stăpânească pământul și că popoarele celelalte trebuie să dispară, sau să se confunde cu ei. Sau noțiunea din Islam, că Islamul singur are dreptul să stăpânească lumea și că cei care nu vor să fie omorâți, – obligația credincioșilor este să-i omoare pe învinși – trebuie să se răscumpere prin «haraci», care este un fel de chirie a vieții. Viața învinsului este proprietatea învingătorului, și învingătorul, în loc să dărâme viața învinsului, îi îngăduie să trăiască, dar trebuie să plătească în fiecare an o chirie: mai trăiești încă un an, dacă plătești la o anumită dată haraciul la care ești obligat. Fiecare popor nu se consideră ca popor, ci ca poporul, singurul popor al singurilor zei, care singuri zei au dreptul de a trăi și închinătorii acestor zei au datoria de a face în așa fel, încât să nu mai existe alți zei în jur și niciun alt popor care să se închine acestor zei, care trebuiesc desființați. De aceea războiul este continuu; îndată ce poate, cineva se aruncă asupra celorlalți.

Uneori, în timpurile noastre, se zice: cutare război se face din necesități teritoriale. Noțiunea graniței este o noțiune relativ nouă, și pe vremea romanilor o graniță însemna banda de teritoriu, care putea fi foarte întinsă, și aceasta a trecut

și la bizantini și la turci, de aceea turcii aveau «raiaua», care nu era teritoriul de lângă frontieră, ci o lume întreagă care trăia acolo.

Deci războiul pentru frontieră, pentru puncte strategice, pentru hotare naturale, acesta nu se poate concepe, pentru că acestea nu sunt popoare cu hărți, cu atlase; nu sunt războaie de hotare, nu sunt războaie pentru ocuparea unei provincii.

În timpurile noastre s-a dat un război, s-a ocupat o provincie; gândiți-vă ce au făcut germanii în Ucraina, în Prusia occidentală, după cucerirea lor. Cum s-a sfârșit cucerirea, apăreau ofițeri care se instalau imediat la cutare oficiu, și țara se schimba de pe o zi pe alta. Noi trăim într-o epocă în care se guvernează prea mult. Dacă am fi lăsați noi între noi ne-am putea înțelege, dar intervin hârtii pecetluite care ne paralizează, ne deprind paralitici.

Prin urmare, nu poate fi vorba de ocuparea unei provincii. Nu avea importanță ocuparea unei provincii pentru Faraon sau pentru un rege din Babilon sau Ninive. Observați ce se înfățișează pe monumentele, din fericire așa de numeroase și frumoase! S-a împlinit acum aproape un secol și jumătate de când ele sunt cunoscute și, cu vânzarea unei mari biblioteci, s-a găsit un foarte frumos album al lui Champollion, care înfățișează cele dintâi prezentări ale operelor de artă, în materie de zugrăveală, ale Egiptului. Ce vedeți în aceste fresce? Gândiți-vă la Arcul de triumf de la Paris sau la orice arc de triumf de aiurea, care are basoreliefuri: vedeți armate care merg la asalt, trupele care intră biruitoare. Nimic din toate acestea nu veți găsi aici, dar prin ce se arată marile isprăvi îndeplinite de Faraoni? Vedeți toate popoarele care vin și aduc câte ceva. Faraonul este așezat în scaun, vin oameni, colorați deosebit ca să arate diferența dintre rase, unii sunt albi, alții roșii, alții negri și aduc fiecare ce pot, aduc animale, aduc fructe; sunt și câțiva evrei îndoiți de spate, care țin în mână niște pungi pe care le prezintă Fara-

onului. Ce-i interesează pe ei? Să scoată fără funcționari cât mai mulți bani, pe când în timpurile noastre ceea ce interesează este să ai cât mai mulți funcționari, ca să n-ai la capăt bani, pentru că banii îi mănâncă însuși aparatul întrebunțat pentru a-i câștiga.

Prin urmare, nu poate fi război pentru hotare, pentru că nu există hotare, nu poate fi război pentru ocuparea unei provincii, pentru că ei nu au funcționari, n-au nevoie de funcționari. Sistemul a mers mai departe, peste Roma, pe deasupra Imperiului Otoman. Dar ce căuta Imperiul Otoman? De ce turcii nu ne-au cucerit pe noi?

Este o întrebare pe care mi-o pun oarecum din nou înaintea voastră. Noi spunem de obicei: pentru că s-au îngrozit de rezistența noastră și pentru că țara noastră era greu de cucerit. Da, era o țară de păduri, de mlaștini. Bosnia a fost cucerită de Sultanul Mohammed al II-lea, pentru că se știa care este cetatea regelui. El își spunea: bat cetatea regelui, îl prind pe rege, îi tai capul și s-a mântuit cu țara, pe când la noi nu știa unde să dea lupta, asupra cui să cadă, pentru că Domnul și boierii se ascundeau și erau niște surprinderi de noapte. Din cauza aceasta nu s-au cucerit țările noastre ca alte provincii.

Dar și pentru alt motiv. Dacă Domnii noștri se ofereau să dea turcilor ceea ce ar fi luat turcii dacă se așezau ei singuri, era mai comod să-i păstreze cineva pe Domnii noștri, și sistemul acesta a ajuns la perfecție în epoca fanariotilor: turcul stătea la Constantinopol și fanariotul era buretele care se umplea aici și pe care turcul se mulțumea să-l strângă la Constantinopol.

Acesta este vechiul sistem al monarhiilor orientale.

La noi începe războiul deseori din ambiția unui șef de Stat sau a unui factor influent în viața unui Stat, începe războiul din cauza greșelilor unor diplomați – foarte multe războaie din timpurile noastre vin din greșelile diplomaților. Se fac unele războaie și din cauza presei care

creează o dușmănie între două popoare, sau din cauza unei acțiuni a străzii.

Dar toate lucrurile acestea nu există în antichitatea orientală; oamenii n-au ambiție. Nici Ludovic al XIV-lea nu avea ambiție în sensul nostru, iar la romani să vorbim de ambiția lui Cezar, lui Traian, în sensul nostru, sunt lucruri lipsite de sens. Sau sunt războaie făcute pentru onoarea țării care este ofensată, dar nu totdeauna asta a hotărât războiul. Noi trăim într-o epocă în care toate națiunile își spun lucrurile cele mai dezagreabile în fiecare zi și onoarea națiunilor este așa de deosebită, încât nu se face război pentru aceasta.

Vedeți, nu sunt motivele războiului din timpurile noastre.

Atunci nu exista armată permanentă, ci numai o gardă a regelui; altfel, se făcea apel la cine vrea și putea să meargă la război. Nu exista nimic scris în ce privește alcătuirea armatelor. La turci s-a păstrat până târziu sistemul de a porni «în buluc», cum se zicea odinioară, adică se repede fiecare în ordinea care se produce în momentul acela, se repede fiecare către o anumită țintă. Generali? Să se dea un singur nume de general în toată antichitatea orientală. Nu există. Se spune, de exemplu, de luptele perșilor împotriva grecilor, pe care le cunoaștem numai din punctul de vedere al grecilor, bătălia de la Marathon, de la Plateea, lupta navală de la Salamina, dacă binevoim să acceptăm interpretarea pe care au dat-o istoricii moderni unor biete știri din Herodot. Dar Herodot este un om care n-a fost niciodată la război, care habar nu are de război; scopul lui este să explice de ce s-au bătut grecii cu perșii și nu să arate felul cum s-au bătut. Nu este deloc sigur că perșii au fost învinși, așa cum înfățișează lucrurile Herodot. Între Herodot și Eshile, poetul tragic care o prezintă pe Atosa, mama lui Xerxe, plângând pentru înfrângerea armatelor marelui rege, nu este mare deosebire; amândoi văd lucrurile din același punct de vedere, au exact aceeași competență. Dar chiar mai târziu, nu trebuie să creadă cineva în tot ce spune Tucidide. Tucidide este

omul care stătea în piața publică din Atena și vedea ceea ce se poate vedea din piața publică din Atena. Este un singur soldat care a scris o singură carte ostășească în toată antichitatea: acela este Xenofon, prin «Retragerea celor zece mii». Dar aceasta este mai mult o excursie militară, pentru că el nu povestește lupta de la Cunaxa, în care a căzut Cyrus cel Tânăr, care lupta împotriva fratelui său, ci el arată cum a călătorit până la Marea Neagră, cât de greu i-a fost lui să ajungă până acolo. Foarte interesantă carte de geografie, dar nu este o carte de strategie; nu se oprește un singur moment să arate valoarea militară a cutărui sau cutărui loc.

Se vede în prezentarea acestor lupte pe unele stele de victorie, pe unele din pietrele pe care se sapă prezentarea simbolică a biruinței, se vede regele care închină zeului ca un sacrificiu, victoria sa. Și buletinele acestea vorbesc totdeauna în termeni de o cruzime fără pereche: au năvălit asupra dușmanului, au omorât atâția, i-au călcat în picioare, i-au distrus, ceea ce nu este totdeauna adevărat, dar ei aveau interes să-l mintă puțin pe zeu, să-i spună zeului că s-a făcut mult mai mult lucru decât atât.

Între sacrificiul unui animal, între sacrificiul oamenilor, și o biruință nu era decât un mare sacrificiu în masă, și între anumite practici, de exemplu, la evrei, între circumcizie și sacrificiul lui Isaac, este o legătură. Iehova este înșelat prin circumcizie ca să nu ceară sacrificiul lui Isaac.

Lucrurile acestea sunt conectate din timpurile cele mai depărtate până acum.

Prin urmare, regele pleacă la război: el se înfățișează în carul său de triumf, cu niște cai teribili, în jurul lui sunt ostași, a câștigat bătălia; el este prezentat aducând ofranda morților adevărați și închipuiți și a distrugerilor care au fost și care n-au fost zeului care, cu ochii întredeschiși, privește dovada că regele și-a îndeplinit toată datoria și nimic mai mult de atât.

În ce privește urmele lăsate de perși, care știau să scrie,

– scrierea cuneiformă, care se întrebuița pentru contractele de comerț – era natural ca din cauza războaielor medice, chiar dacă au fost învinși – și ei puteau să acopere această înfrângere – era natural să lase ceva scris pentru urmași.

Dar de la toți acești perși nu ni s-a păstrat decât inscripția de la Behistun, inscripție cu caracter vag, care arată ceea ce s-a făcut într-o anumită epocă.

Iată, un popor războinic ca hitiții din Asia Mică, n-a lăsat niciun buletin de victorie. Au lăsat egiptenii, babilonienii, asirienii, dar hitiții, care au stăpânit Siria, s-au bătut cu Faraoonii, n-au lăsat nimic scris.

Când ajungem la greci, vedem că cetățile grecești trăiau în condiții foarte modeste. Nu exista un sistem militar la Atena: ținta cea mai mare a Atenei era să țină o anumită ordine interioară și pe lângă aceasta să-și lege, prin interese de comerț, cât mai multă lume. S-ar fi putut altfel să facă cum au făcut Sultanii Otomani mai târziu, care au căutat să aibă o flotă, au împrumutat corăbiile supușilor lor și după ce Mohammed al II-lea a luat Constantinopolul, și-au făcut o flotă și flota a intrat în Arhipelag, în Marea Neagră, au luat Caffa, Chilia, Cetatea Albă, încât la 1500 ei stăpâneau această regiune. Care a fost rezultatul? Aici avem sistemul oriental, continuarea tradiției milenare răsăritene. Rezultatul a fost că din Caffa s-a ales un biet sat, din Chilia și Cetatea Albă mai nimic, populația a fost luată, mutată la Constantinopol și tot negoțul a murit. Dacă n-ar fi fost italienii în Marea Neagră și Arhipelag și regiunea aceasta ar fi fost moartă pentru comerț.

Dar ce a făcut Atena? Prin banii ei a câștigat pe insularii din Arhipelag și ei s-au oprit lângă Atena, cu tezaurul ei, pus sub ocrotirea lui Apollo, în cutare insulă, și în felul acesta Atena, fără să verse sânge, a ajuns să fie stăpână și pe teritoriul din spatele ei, care o interesa foarte puțin – cum până după 1370-1380 pe venețieni îi interesa foarte puțin ceea ce era la spatele lor, în Italia de Nord, dar îi interesa